

Trabzondaki Haznedarzade Abdullah Paşa Çeşmesi

Prof. Naci YÜNGÜL

Bu yazının konusu Trabzon'da 1844/5 yılında yaptırılmış Haznedarzade Abdullah Paşa Çeşmesidir. Çeşme, zamanında bugünkü Taksim Meydanı'nın ortasında inşa edilmiş "su maksemi'nin" önünde yer alıyordu. Sonraları caddeler genişletilirken bu maksem yıkılmış, çeşme ve önündeki kitabeli sütun sökülüp Gülbahar Hatun Camii'nin yakınındaki sahaya atılmıştır.⁽¹⁾ Daha sonra Hüsnü Göktuğ adlı Garnizon Komutanı, çeşmenin cephe taşlarını atıldıkları mezbelikten alıp bugün bulunduğu yere, Zağnos Paşa kulesinin girişinde köprüye bakan doğu cephesine yerleştirmiş, çeşmenin yok olup gitmesini önlemiştir.

Bu satırlar, Prof. Naci Yüngül'ün vefatı ile yarım kalan son makalesine aittir.

Yazar, bugün bile mimarisi ile ampir çeşmele-
rin en güzel örneklerinden birisini teşkil eden yapı-
nın kitabesi üzerinde durmaktadır.⁽²⁾ Çeşmenin
bânisi Abdullah Paşa, Haznedarzade Süleyman Pa-
şa'nın oğludur. Kapıcıbaşı ve Canik muhassılı
oldu. Ağabeyisi Trabzon Valisi Osman Paşa'nın
ölümü üzerine 1842 Haziranında vezirlik rütbesi ile
Trabzon Valiliğine getirildi. 1846 Şubatında azle-
dildi, aynı yılın Haziranında İstanbul'da öldü. Bos-
tan İskelesinde gömüldü.

Haznedarzade Osman Paşa valiliği sırasında
(1827-1842) Ortahisar Camii'ni onartmış, içerisin-
de bir Fetvahane ve bir Kütüphane kurdurmuş
aynca Büyük Çarşı Camii'ni inşa ettirmiştir (1839/
40)⁽³⁾.

Abdullah Paşa ise kısa valiliği sırasında (1842-
1846) eski Trabzon sularını onartmış ve bu çeşme
ile su maksemini kurdurmuştur.

Çeşmenin cephesi, mermer taş levhalardan
meydana gelmekte ve dıştan dışa 2.10 m. genişlik-
te saçağa kadar 3.02 m. yükseklikte bulunmakta-
dır. Görünüş itibarıyla bir taç kapıyı andırmakta-
dır.⁽⁴⁾ Kare bir alt kısım üzerine 0.79 x 1.56 m.

ebatlarındaki kitabe, bir kaç kademeli saçak ve süs-
lemeli taç kısmı, çeşmenin cephe kompozisyonu-
nu oluşturur.

Kapı düzeninde ele alınmış çeşmenin kitabe
hizasına kadar olan kısmı yanlarda yarım sütunce-
lerle sınırlandırılmıştır. Aynalığın ortasında tek
bir lüle yeri vardır. Bu lülenin üzerinde hayat ağa-
cını hatırlatan stilize bir ağaç bulunmaktadır. Ay-
nalığı, yan silme lerden 48 cm içerde yine dış
çerçeve gibi dışa taşkın akantus yaprakları ve ro-
zetlerle süslü uçları volütlü bir silme çevrelemiştir.

Dört sütun üzerine 9 satır halinde 18 beyitten
meydana gelen kitabe yanyana dizilmiş yapraklar-
dan oluşan bitkisel bir çerçeve ile süslenmiştir.
Saçağın üzerindeki frizin iki yanında birer rozet
bulunur. Bu frizin üzerine taç kısmı oturur. Taç
kısmı, ortada elipsoid Abdülmecid Tuğrası, yanlar-
da birer rozetten çıkan kıvrık dallar, üstte yelpaze
şeklinde bir sorguç-tepelik ile köşelerde rozetlerle
nihayetlenmektedir.

Çeşmenin önünde çok sade görünümlü bir mer-
mer yalak bulunmaktadır.

1. Bugünkü S.S.K. Maderliği'nin bulunduğu yer. Bu-
rası daha önce Gülbahar Hatun Camii'nin hazinesini
meydana getiren büyük mezarlığa dahildir. Sütun
bir ara Ata Park'ın ortasına dikilmiş, 1981 yılındaki
düzenleme sırasında buradan alınarak sahildeki
Belediye malzeme yığınları arasına atılmıştır.
2. 1981 yılı 31 Mayıs'ında kaybettığımız merhum
Naci Yüngül Hocamız, maalesef bu yazısını tam-
amlamamıştır. Bu yazısını yayına hazırlamak
bize kismetmiş. Bu yazının tamamlanması sırasındaki
yardımlarından dolayı Doç. Dr. Yılmaz Onoç ile,
Dr. Mikail Bayraktar'a teşekkür ederim. Kısa tarihi
açıklama, çeşmenin tanıtım, ölçüt ve fotoğraflar
tarafından yapılmış ve çekilmiştir. (Yardı. Doç.
Dr. Hasım Karpuz).
3. M. Gölöglü, Trabzon Tarihi, Ankara, 1975, s. 168
169.
4. Çeşmenin cephe düzeni ve taç kısmı 19. yüzyılda
moda haline gelen kapı ve pencere çerçeve örnekle-
lerini hatırlatmaktadır. Ortakoy (Mecidiye) Camii
kapısı ile yakın benzerlik içindedir. Benzer düzen-
lemeler için bkz. D. Kuban, Türk Barok Mimarisi
Hakkında Bir Deneme, İstanbul, 1954.

1. Çesme kitalesinin orijinal metni

1. عصر شوکت جهر خناه عبد المجیدہ باثبات
 2. اولدی جوی جود و نهر انتظامی سوبو
 3. مقتضای سر الناس علی دیرہ الملوک
 4. اولده هر دم مشیرانه کبار دونی
 5. طربزونک یعنی از جمله مشیرا فخری
 6. یعنی عبد الله یا شای همخبر و کانک
 7. طربزونک خلقی جمله العطش کویا ایله
 8. نکت مل دادر جنت مکاتندہ کاودر
 9. قیاقلدہ [۹] بقسمک انشا ایدوب بو چشمه نیک
 10. چوقه دکل بو چشمه نیک بر قطره سی اوله اگر
 11. فیصه ساریسی دکل مقصور بود طوجوشده
 12. جستجوی آب حیوانه دعا قیل بعد از بیه
 13. نازل اولد قجه سمارده آب صاف اولسوه بعید
 14. رهبر اولسوه زاتنه ماء الوصول مطلبه
 15. دیره مرحوم حضرت عثمانه یا شایه دخی
 16. ایتدیکنده چوقه روانه اشرف سبعینی شاد
 17. سلسیل حوصه کونردنه الی یوم الابد
 18. حضرتیا تاریخی اولدی آب کوه روسه بید
- بولدی آب و ناپ عمرانی سراسر کائنات
 کطشاه عالمه رونق فزا لهجوه هرات
 اولدی بیرو مشرب عالیسنه اهل نبات
 سایه سنده مظهر غیر و خصال نبات
 آصف عیون عنایت والی اوالاصفات
 منبع ذاتی سید بر چشمه سار مکرمات
 نهر جودی جوسه ایدوب طائنده عیون الحیات
 نامه سهر جامع القراءه کروی سمات
 کبر [۱۰] میدانته قرشو ابدی اجرای فرات
 لذت افزای مذاق شاربیه و مشاربات
 مستفیصه اولطقده ذی روح ایله انواع نبات
 حضرتیا بارشحه انبورا [۱۱] فرخنده نکات
 ذات عبد الله یا شایه عموم حادثات
 حضرت توفیق الهمی بافیوضنی باهرات
 عدده اعداده کریمه حق قصور عالیات
 بافیوضه ابروی [۱۲] اهل بیت طاهرات
 نوسه ایدره سال عذب خوشنوار صفایات
 آقدی عبد الله یا شایه چشمه سی لهجوه فرات

۱۷۶۰

(*) Merhum N. Yüngül bu mısraı "Köprü Meydanına karşı İtîdî İcra-yı Fırat" şeklinde okumuşsa da bunun "Gebr Meydanına karşı İtîdî İcra-yı Fırat" olması

gerekiyor. Bu takdirde mısranın anlamını da "Köprü Meydanına karşı İcra-yı Fırat nehri gibi su akıttı" şeklinde düzeltmek gerekir.

2. KİTABENİN TRANSKRİPSİYONU⁽⁵⁾

1. Asr-ı şevket-hasr-ı Han Abdülmecid'dê ba-sebat
Buldu ab û tab-ı umranî ser-a-ser kâinat
2. Oldu cuy-fî cud ü nehr-fî intizamî sû-be-sû
Gülîstan-fî âlêmê revnak-feza hem-çün Herat
3. Mukteza-yf sırr-ı "En-nâsü alâ dîn-ül-mülûk"
Oldu pir-ü meşreb-fî âlfsinê ehl-fî necat
4. Olmadâ her dem müşîran-fî kibar-i devleti
Sayesinde mazhar-fî hayr ü hisal-i münciyat
5. Trabzon'un ya'ni ez-cümle müşîr-fî efhamı
Âsaf-ı ayn-ı inayet vali-fî valâ-sıfât
6. Ya'ni Abdullah Pâşâ-yı himem-perver kânın
Menba'-fî zatısidir bir çeşmesar-fî mekremat
7. Trabzôn'ın halkı cümle "el-ataş"-güyâ iken
Nehr-i cudî cuş edip manende-fî ayn-ül-hayat
8. Süls-i mal-fî dader-fî cennet-mekânından kavidir
Nâm-dâş-fî camî-ül-Kur'an-ı Kerrubî-simat
9. Kaayakıldâ (?) maksemî inşa edip bu
çeşmenin
Cebr meydanîne karşı etti icra-yı Fırat(*)
10. Çok değil bû çeşmenin bir katresî olsa eğer
Lezzet-efza-yı mezak-fî şarîbin ü şarîbat
11. Feyz-i sârisi değil maksur bu dil-cû çeşmeden
Müştefiz olmakta zi-rûh ile enva'-ı nebat
12. Cüst-ü-cu-yf ab-ı hayvan-ı dua kıl ba'd-ez-fî
Hızıyâ ba-reşha-fî enbur-i ferhunde-nikâat
13. Nazil oldukça semadan ab-ı sâf olsun baid
Zat-ı Abdullaah Pâşâ'dan umum-i hâdisat
14. Reh-ber olsun zatinâ ma'-ül-vüsul-i matlebe
Hızr-ı tevfik-i ilâhî ba-füyuz-fî bahirat
15. Vire merhum Hazret-fî Osmân Pâşâ'ya dahi
Adn-i a'lâ'da keremle Hak kusur-i âliyat
16. Ettiğinden çün revan-i eşref-fî Sibtayn'ı şad
Ba-füyuz-fî âb-ru-yf ehl-i beyt-i tahirat
17. Selsebil-fî havz-ı Kevserden ilâ yevm-ül-ebed
Nuş edê selsal-i azb-fî hoş-güvar-fî safiyat
18. Hızıyâ tarîhi oldû ab-ı gevher-veş bedid
Aktı Abdullaah Pâşâ çeşmesi hem- çün Fırat

1260

3. KİTABE METNİNİN DÜZYAZIYA ÇEVİRİSİ

1. Abdülmecid Han'ın çok parlak saltanat döneminde bütün kâinat bayındırlaşmanın mutluluğuna kavuştu.
2. O padişahın cömertlik deresi ve dirlik-düzenlik

- irmağı dünya gülistanına Herat şehrini andıran bir parlaklık getirdi.
3. "Halkın refahı hükümdarların boyunlarının borcudur" ilkesi doğrultusunda, memleket kurtarıcı kişiler, o padişahın üstün nitelikli davranışına katıldılar.
4. Zamanın yüksek mevki sahipleri, onun sayesinde, kurtarıcılık ve eyilik-yaparlık erdemleriyle şereflendiler.
5. Bu arada Trabzon'un en büyük idare amiri, eyilik kaynağı bir vezir ve yüksek nitelikli bir vali olan
6. Himmet sahibi Abdullah Paşa, ki bir eyilikler çeşmesinin pınarını oluşturmaktadır,
7. Trabzon halkının hepsi susuzluktan yakınırkən, onun cömertlik ırmağı dirilik suyu gibi çağlayıp,
8. Allah'a en yakın meleklerin mertebesindeki Kur'an derleyici yüce kişinin adaşı olan cennetlik kardeşinin vasiyeti üzerine, onun bıraktığı malın üçte bir bölümü ile,
9. Kayakıl mevkiinde bu çeşmenin "maksem"ini yaptırıp Köprü Meydanı⁽⁶⁾ karşısında Fırat Nehri gibi şu bol suyu akıttı.
10. Bu çeşme suyunun bir damlasının bile, kadın - erkek bütün Trabzon halkının ağzına tad vermesini imkansız saymamak gerekir.
11. Onun eyilikleri dar bir çerçeve içinde kalmamakta, bütün canlılar ile her çeşit bitkiler bu gönül çekici çeşmeden yararlanmaktadır.
12. Ey Hızır, şimdi, mutlu nüktelerden oluşan bir duanın dirilik suyunu, dere halindeki damlalar arasından bulmağa çalış!
13. Temmuz sular gök yüzünden yere indikçe, Abdullah Paşa'nın şahsı bütün tehlikelerden uzak kalsın.
14. Tanrının Hızır aracılığıyla sağladığı imkanlar, onun emellerinin su gibi gerçekleşmesine, açık - seçik nimetler şeklinde, kılavuzluk etsin.

(5) Transkripsiyonda, kelimelerin T.D.K.'nce onarık yazım biçimine uyulmuştur. Bundan ötürü, uzatma işaretleri yalnız litibastan kurtulmak için kullanılmış olup geri kalan "harf-i med"ler üzerine uzatma işaretleri konulmamış, fakat imaleli okunması gereken kısa hecelerin vokalleri üzerine uzatma işaretleri konulmuştur (N.Y.).

(6) Kafir Meydanı (Gavur Meydanı)

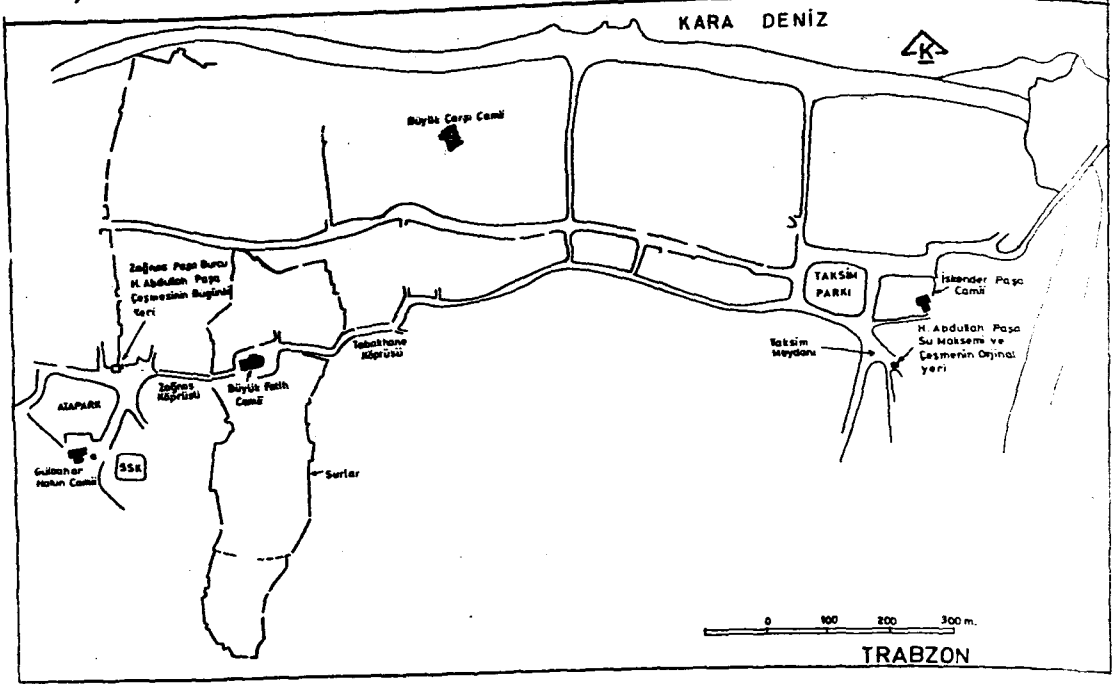
15. Tanrı, rahmetli Osman Paşa'ya da Adin Cennetinde yüksek saraylar armağan kılsın.

16. Hasan ve Hüseyin Efendilerimizin ruhunu hoşnut etmiş bulunduğu için, Peygamberimiz Efendimizin hanesi halkının yüzü suyu hürmetine,

17. O da kevser havuzunun beslediği selsebil çeşmesinden ter-temiz ve bal gibi tatlı sular içsin.

18. Ey Hızfî, şu tarih parlak bir cevher gibi belirmiş bulunuyor: Abdullah Paşa'nın çeşmesi Fırat nehri gibi akmaktadır.

1260 (Hicri)

RESİM:1

Haznedarzade Abdullah Paşa Çeşmesinin orijinal yeri ve bugünkü yerini gösterir kroki.

RESİM: 2

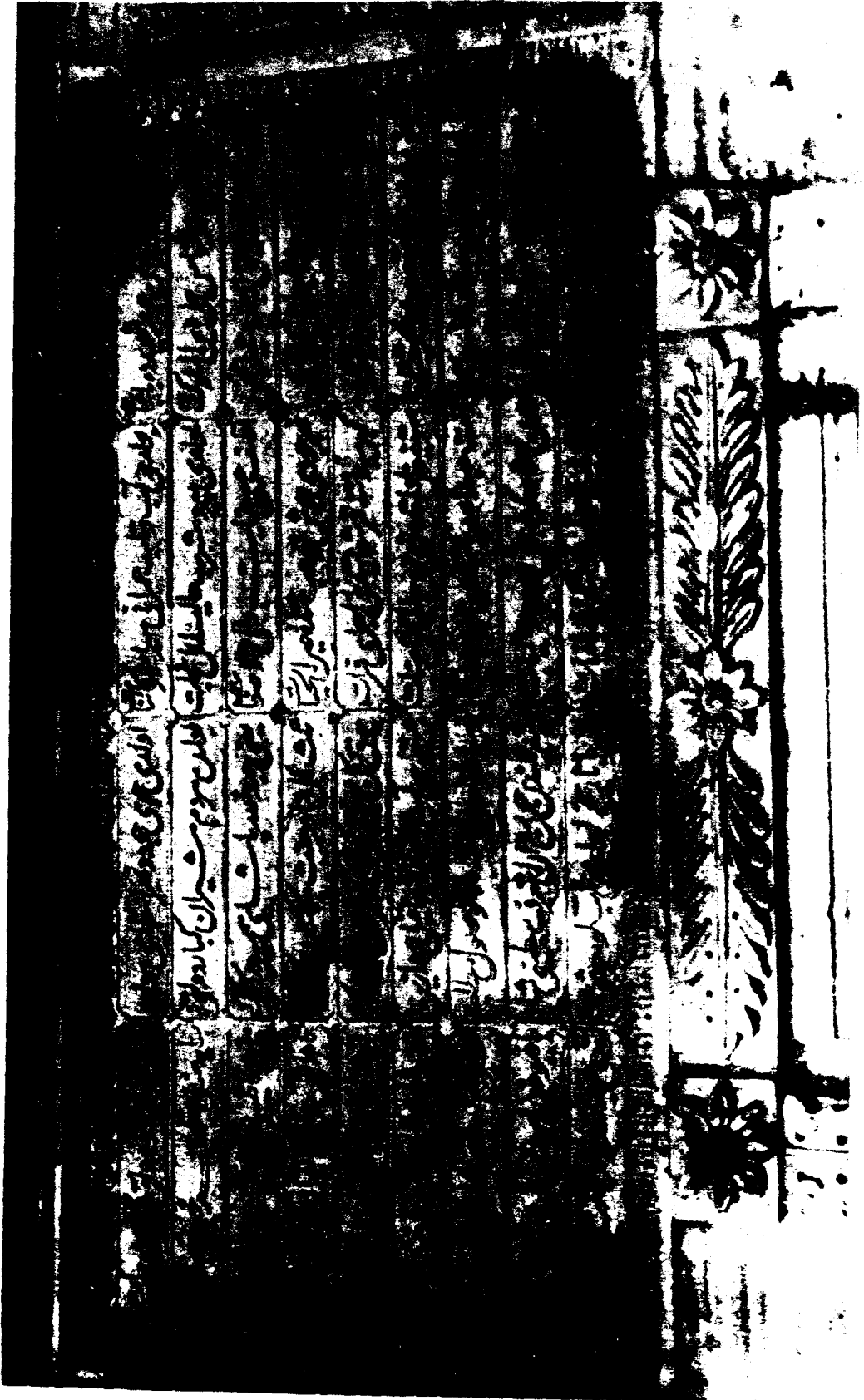
Abdullah Paşa Çeşmesinin eski durumu. Su Maksemleri ve önündeki sütun yıkılıp yok edilmiştir. Fotoğraf Yıldız Sarayı Albümleri arasındaki Trabzon Albümünden alınmıştır.

RESİM: 3

Abdullah Paşa Çeşmesinin bugünkü durumu
(Foto: Coşkun Kulaksızoğlu)

RESİM: 4
Çeşmenin Kitabesi